

трудов. – Днепропетровск: Изд. ДГУ, 1993. – С.120–130. 29. Бриндак О.Б. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки ХХ століття. / Олег Борисович Бриндак – Одеса: Астропринт, 1998. – 182 с. 30. Бриндак О.Б. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в ХХ столітті / Бриндак О., Калмакан І. – Одеса: Астропринт, 1997. – 82 с. 31. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ ст. / Микола Миколайович Шитюк. – К.: Геліон 2001. – С. 183–195. 32. Шаповал Ю.І. "Всеми мерами стремиться к исчезновению этой партии..." / Юрій Іванович Шаповал // Віче. – 1994. – № 4. – С.145–157. 33. Шаповал Ю.І. Сталінізм і Україна / Юрій Іванович Шаповал // Український історичний журнал. – 1991. – № 6. – С. 45–55. 34. Курас І.Ф. Шумський у роки Жовтня і громадянської війни: еволюція поглядів і політична діяльність / Іван Федорович Курас, Овдієнко Генадій Олександрович // Український історичний журнал. – 1990. – № 12. – С. 105–116. 35. Юренко О. П. Левко Борисович Ковалів / Олександр Петрович Юренко // Український історичний журнал. – 1993. – №1. – С. 94–104. 36. Панчук М. І. Життя і смерть О.Шумського / Микола Іванович Панчук // Літературна Україна. – 26 січня 1989. 37. Ченцов В. В. Винищення конкурентних партій / Ченцов В.В., Архієрейський Д.В. // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси. / [Архієрейський Д., Бажан О., Бикова Т., та ін.]; під ред. В. А. Смоля. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 268–269. 38. Ченцов В. В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / Віктор Васильович Ченцов. – Тернопіль: Збруч, 2000. – 482 с. 39. Греченко В.А. Україна у добу "раннього" тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.) / Греченко В.А. Ярмиш О.Н. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – 276 с. 40. Бевз Т. А. Партія національних інтересів і соціальних перспектив (Політична історія УПСР) / Тетяна Анатоліївна Бевз. – Київ: ТОВ "Видавництво Дельта", 2008. – 586 с. 41. Остапенко Я.М. Ліквідація більшовиками опозиційних політичних партій в Україні (1920–1925 роки): автореф. на здоб. наук. ступеня канд. істор. наук: спеціальність 07.00.01 "Історія України" / Яна Михайлівна Остапенко – Харків, 2000. – 20 с. 42. Степанчук Ю. Діяльність громадських і політичних об'єднань УСРР у контексті соціальної політики більшовицького режиму в 1920-х-на початку 30-х рр.. ХХ ст.: автореф. на здоб. наук. ступеня канд. істор. наук: спеціальність 07.00.01 – Історія України / Юрій Степанович Степанчук. – Черкаси, 2006. – 20 с.

Игорь Николаев

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ УСТАНОВЛЕНИЯ МОНОПАРТИЙНОЙ СИСТЕМЫ В УССР В 20-Х ГОДАХ ХХ ВЕКА

В статье проанализированы ключевые аспекты научной разработки вопроса становления тоталитарной системы в Украине в 20-е года XX столетия. Автором показаны основные этапы изучения поставленной проблемы в отечественной и зарубежной историографии.

Ключевые слова: ранний тоталитаризм, политические партии, большевизм, политическая оппозиция.

Igor Nikolaev

HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS OF THE PROBLEM SETTING MONOPARTY SYSTEM IN USSR IN 20TH OF XX CENTURY

In the articles analysed Key aspects of scientific development of theme of becoming of the totalrian system are in Ukraine in 20th of XX century item An author is rotin the basic stages of study of the put question in domestic and oversea historiography.

Key words: early totalitarianism, political parties, bolshevism, political opposition.

УДК 930: 26/28: 322 "1939/1945"

Тарас Пшеничний

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА І СПРОБИ ЇЇ ЛІКВІДАЦІЇ У 1939–1945 РР.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Крізь призму вітчизняної історіографії у статті висвітлюються спроби ліквідації греко-католицької церкви у 1939–1945 рр.

Ключові слова: історіографія, ліквідація, греко-католицька церква, радянська влада, репресії.

Характеризуючи церковне життя в Україні відомий історик і громадський діяч Д. Дорошенко у 1940 р. писав: "Українська політична думка на початку ХХ ст. вплинула на формування новітнього українського руху" [4, с. 49]. А саме, автор мав на увазі не що інше, як націотворчу позицію, яку посіла греко-католицька церква (ГКЦ) у Західній Україні. Хоча політичні лідери того часу питанню церкви не

надавали значної ваги, часто свідомо, виходячи із власних переконань, однак наслідки революційних подій 1905 р. пригадали суспільству про існування українського монументу у церковній справі.

Звісно якихось кардинальних перетворень через це не відбулося, за винятком широкого відголосу серед української громади проти так званого "обрусительства" на Холмщині і Волині. І зрештою це не церковна реакція була, а швидше політична, або ж національна. Та коли вибухнула Перша світова війна 1914 р., відразу виплили на поверхню наміри Росії щодо "українського П'ємонту". А тут головним каменем спотикання стала для неї не лише політична опозиція, а церковна, творцем якої стала ГКЦ, як носій української національної свідомості у Галичині. Саме такий хід подій і викликав відповідну реакцію з російського боку, що набув рис ланцюгової реакції, передусім у церковному питанні: "Чорне гайвороння російського шовінізму й московське православ'я з Євлогієм на чолі заходилося знищувати греко-католицьку церкву" [4, с. 49]. Наслідки цього явища призвели до того, що митрополія, її духовенство, а особливо митрополит Андрей Шептицький, справили глибоке враження на українське громадянство Росії "... й може не одному розкрила очі на вагу церкви в житті українського народу" [4, с. 49].

Ключовою фазою у боротьбі з українським національним рухом став 1939 р., коли до УРСР відійшли західноукраїнські землі, а отже розпочався масштабний наступ на греко-католицьку церкву як духовний осередок цього руху. Запровадження атеїзму, а відтак перехід до нової ідеологічної доктрини призвів до розшарування національної свідомості.

Нацьковування українця проти українця через різноманітну агітаційну літературу, освіту, наукове середовище призвело до викривлення власного сприйняття світу. Через атеїстичну агітпропаганду в таких важливих суспільних інститутах, що школа та університет, молоде покоління позбавляли правди, історії. На фундаменті такої неприязні до церкви базувалася програма, яка нищила на рівні свідомості, зокрема у молодого покоління, відчуття власної національної приналежності.

Метою державного тиску була реформація структури суспільства, тобто соціальна інженерія. Провідні інтелектуали, у цьому випадку греко-католицьке духовенство, увійшло до списку "неблагополучного прошарку суспільства". Таким чином, уся система намагалася звести соціокультурні надбання українців до рівня економічної одиниці, на якому мало постати нове суспільство. Усе це заперечувало традиційний шлях розвитку української нації, що зростала не на засадах ринкової економіки, а на діаметрально-протилежних до цього явищах – духовних традиціях і церковно-релігійній моралі. Тому руйнування цього фундаменту породило прірву у вітчизняній історії ХХ ст., зокрема в радянську добу [2, с. 78–79].

Отже, мета дослідження полягає у висвітленні одного з малодосліджених явищ у вітчизняній історіографії – процесу підготовки до ліквідації однієї з найчисельніших українських церков – Української греко-католицької церкви. Так званого "передсоборового" періоду в історії української католицької церкви.

У контексті зазначеної мети визначаються основні завдання: спираючись на дані вітчизняної історіографії дослідити механізм тиску проти ГКЦ та її духовенства; розкрити основні напрямки діяльності більшовицької, а частково й німецької влади проти українських греко-католиків у 1939–1945 рр., а також охарактеризувати форми роботи партійних органів влади та Російської православної церкви у підготовці до ліквідації греко-католицької церкви.

Об'єктом дослідження є греко-католицька церква в 1939–1945 рр. у вітчизняній історіографії.

Предметом дослідження виступають політичні чинники, що призвели до змін у релігійно-церковному житті населення Західної України.

Наукова новизна дослідження полягає, передусім, у висвітленні механізму підготовки ліквідації ГКЦ, репресій, депортацій її духовенства і вірних до віддалених районів СРСР у вітчизняній історичній літературі.

Цим проблемам, зокрема собору 1946 р. у Львові, історики приділяли значну увагу, однак подіям, що до нього вели у вітчизняній історіографії посвячено невелику кількість публікацій. У різні часи над цією проблемою працювали О. Ортинський [8], Й. Тереля [15], Д. Блажейовський [1], І. Поїздник [11] та інші. Хоча узагальнюючої праці з цього питання так і не створено. Проте, з цих численних наукових робіт випливає, що зв'язок населення з греко-католицькою церквою, і навпаки, церкви з народом, був найтіснішим. З одного боку, духовенство забезпечувало їх духовні потреби і було засобом збереження їх національної ідентичності, а з іншого – воно отримувало підтримку, матеріальну допомогу, особливо в майбутньому, у період свого "катакомбного" існування.

28 вересня 1939 р. був підписаний радянсько-німецький договір про дружбу і кордони. Переважна більшість території Західної України увійшла до складу УРСР. Проте бажаючи домогтися контролю над Литвою, Сталін не наполягав на приєднанні до УРСР Лемківщини, Посяння, Холмщини і Підляшшя. Тому ці українські етнічні території опинилися під німецькою окупацією.

Модель суспільно-економічних перетворень у новостворених західних областях України була майже однаковою і виходила загалом із загальносоюзних реформ. Її суттю була активна радянська. Проте зміни, що відбувалися, мали на західноукраїнських землях свої особливості, а відтак носили суперечливий характер. З одного боку, експропріація маєтків польських землевласників, перерозподіл їхньої землі між українськими селянами; українізація системи народної освіти, державних установ, судочинства; поліпшення медичного обслуговування, особливо на селі; націоналізація промислових підприємств; ліквідація безробіття тощо. З іншого – руйнація політичної та культурної інфраструктури, створеної місцевою українською інтелігенцією, у тому числі масові депортації населення, греко-католицького духовенства.

Набираючи силу, тоталітарна держава не була зацікавлена в докорінному перевороті свідомості суспільства, підвищенні його культурного рівня. Системі, що формувалася, потрібні були виконавці, здатні відігравати активну роль в історичному процесі. Водночас реалізація сталінського "великого стрибка" вимагала певного освітнього і культурного рівня учасників цього процесу. Цим зумовлюється неоднозначний і суперечливий характер культурних перетворень ще у 1920–1930-х рр. Характерними рисами духовного життя суспільства у цей час стали, з одного боку, новаторство і пошук, ламання стереотипів, залучення широких народних мас до надбань і продукування культури, а з іншого – форсованими темпами наростали уніфікація, централізація, тотальна ідеологізація, ліквідація церкви тощо. Зокрема щодо останнього, зазначають вчені І. Крип'якевич та М. Дольницький, на державному рівні до цієї церкви відносилися з особливою пересторогою. Пам'ятаючи про її близькість з Римом, а також авторитетність серед населення митрополита А. Шептицького, уряд змушений був діяти обережно і зважено [7, с. 142–143].

Саме з цього приводу влучно зауважив офіцер німецької розвідки Ганс Кох, який, висловлюючись з приводу теорії Москви, як III Риму, писав, що визрівання могутньої російської церкви загалом, як і держави, почалося саме з міжвоєнних часів. З того, що римська церква, після захоплення влади більшовиками втратила у СРСР свій біологічний і канонічний стан посідання. Після декількох показових судових процесів з ліквідації найвидатніших прелатів і обмеження католицького релігійного життя самими лише нечисленними місцями богослужби при амбасадах у столиці її було обмежено у правах. Після чого римська курія закріпилася лише у Західній Україні [6, с. 32]. Сьогодні такі явища необхідно сприймати дещо ширше, оскільки у ліквідації, або ж применшенні авторитету римо-католицької церкви (РКЦ) в Україні вбачалося перервати її зв'язок з Папською столицею, а відтак приборкати центр національного руху, що вбачався у греко-католиках. Тому у вирішенні питання з РКЦ, передбачалося вирішення питання з ГКЦ.

Аналізуючи хід подій, автор чітко вказував на спробу політизувати і радянізувати церковне життя на нових приєднаних до СРСР землях. Так, у ході німецько-радянської війни авторитет апостольської візитатури в Україні, зокрема у західних її областях, було підірвано і тим, що конкордати й місійні заклади зникли, а це відкрило шлях наступу поновленого Московського патріархату на унію. "Тому у двох однаково зорганізованих та одночасних акціях обидві Церкви були роз'єднані" [6, с. 32].

Так, в історичній науці вже давно зверталася увага на цей аспект католицької церкви, тобто, коли її державотворчі ініціативи йшли всупереч політичним режимам. Так, у 1940 р. О. Терлецький у своїх рефлексіях до причин національного відродження зауважував, що справа будівництва держави є однією з найважливіших справ, що наповнюють життя кожного народу. А тому основна мета – це протистояти руйнуванню і занепаду [14, с. 23]. Саме таку загрозу для українського суспільства вбачав вчений в окупаційній політиці більшовиків, що у 1939 р. проникли у західні її області і розпочали курс на ліквідацію національного осередку – ГКЦ.

У вітчизняній історичній літературі цим процесам активно дали характеристику згадуваний вже І. Крип'якевич, Д. Дорошенко та Я. Пастернак. Аналізуючи другу більшовицьку окупацію західноукраїнських земель, вони акцентують увагу на антицерковній політиці влади, що із самого початку зосереджувалася на арештах греко-католицьких єпископів: "... Було заарештовано митрополита Й. Сліпого, Львівського єпископа-помічника Н. Будку, Станіславського єп., д-ра Г. Хомишина і його помічника єп., д-ра Й. Лятишевського, єп. М. Чернецького, Перемишльського єп. Й. Коциловського та його помічника Г. Лакоту" [3, с. 886].

Загалом у підготовці до ліквідації ГКЦ у Західній Україні можна простежити певний алгоритм дій влади, які у глибині свого продумування носили чіткий, послідовний і цілеспрямований характер. Починаючи з приходом на західноукраїнські землі радянської влади, ГКЦ стала основною опозиційною силою до різновекторної русифікаційної політики.

Історик з Тернопільщини, а згодом емігрант у Канаді, Т. Коструба з цього приводу вдається до більш категоричніших висновків, зазначаючи, що гостра критика греко-католицької церкви, її духовенства очевидна ще й тому, що вона являлася найсерйознішою загрозою на шляху реалізації

планів СРСР в українському напрямку, тобто стояла на заваді здійснення споконвічних ідей – так званої "кінцевої формули" під назвою "єдинство Росії". Отже, "було зрозуміло що Москві треба знищити греко-католицьку церкву і галичан ..." [5, с. 81].

Проти окупаційної політики і її агресії щодо греко-католиків виступали українські владики. У своїх зверненнях вони неодноразово констатували перед світовою спільнотою, що українці знаходяться у важкому становищі: "Московсько-більшовицький уряд чинить безчинства проти суспільства, закриває школи, забороняє мову, руйнує культуру і традиції, виховуючи нове покоління у бездуховності та аморальності. Нова влада заарештовує владик наших, засилаючи їх у тюрми. ... Ми гостро засуджуємо те все, що там діється на шкоду Церкви і нашого народу" [10, с. 12–13].

Показовим, зокрема, став собор єпископів ГКЦ, що відбувся у лютому 1940 р. Історик Л. Хоптюк, даючи характеристику ситуації, що виникла на початку Другої світової війни, особливо політичній ситуації, у якій опинилися західноукраїнські землі зазначав, що саме він продемонстрував позицію церкви у відношенні до тоталітарної радянської політики. Вчений звертає увагу й на опубліковане послання митрополита Андрея Шептицького від 1 квітня 1940 р. "Про безбожництво", у якому в різкій формі засуджувався атеїзм, як офіційна ідеологія більшовицької системи. Також на зустрічі обговорювались методи діяльності ГКЦ в умовах більшовицької окупації [16, с. 124–125]. А загалом на цьому складному етапі життя, як і до цього, а зрештою і після, єпископат греко-католицької церкви вкотре закликав суспільство до єдності, як основної зауваги в часі складних суспільно-політичних змін.

3 листопада 1944 р., після смерті глави ГКЦ Андрея Шептицького, розпочинається нова антицерковна хвиля політичної боротьби проти греко-католиків Західної України. Видатний український історик І. Крип'якевич назвав цей час "плановим і безпощадним нищенням української католицької Церкви" [7, с. 170]. Вчений також зазначав, що ув'язнивши всіх українських католицьких єпископів, державно-партійний апарат робив насильні спроби ліквідувати Берестейську унію 1596 р. і підпорядкувати церковне життя західноукраїнських земель РПЦ. Усе духовенство і значну частину віруючих ув'язнили, а частину притягнули до найвищої форми відповідальності [7, с. 170]. Таким чином, ГКЦ, що завжди була виразником національних почуттів українського населення, вже у 1945 р. входить у свій "передкатакомбний" період в життя.

Поштовхом до нового вивчення передсоборового періоду життя ГКЦ упродовж 1939–1945 рр. стало відродження вітчизняної історичної науки з проголошенням Української держави. Однак праці, присвячені історії церкви, церковним питанням, зокрема проблемам Берестейської унії тощо, почали з'являтися у другій половині 1980-х рр. Вони були сповнені новими дослідженнями та фактами, що більш чітко вказували на цілеспрямований тиск влади щодо ліквідації ГКЦ з самого початку проникнення її на західноукраїнські землі у 1939 р. Так, у "Записках Українського Вільного Університету" у 1984 р. український дослідник церкви А. Жуковський дає характеристику періодам релігійно-церковної політики СРСР, зокрема діям державної влади у відношенні ГКЦ у Західній Україні. Автор зазначав, що підготовкою до встановлення контролю над релігійним життям населення став 1943 р., який прийнято називати "періодом церковного НЕПу". У цей час постали окремі "лояльні церкви", що отримали від влади певні права і гостро виступали проти "іноземних церков". Зокрема, автор вказував на РПЦ, позиція якої значно зміцніла і вона стала інструментом в руках уряду в ліквідації унії 1596 р. [17, с. 72].

Про наміри ліквідувати ГКЦ під час війни писав учений, церковний діяч А. Пекар. Аналізуючи політику більшовиків на Закарпатті він вказував на декілька аспектів, що чітко вказували на намагання влади приборкати релігійно-церковне життя краю, тобто взяти його під контроль. Для цього у 1943 р. відновлено Московський патріархат, який очолив митрополит Сергій Старгородський. Того ж року влада створила "Совіт для справ Православної Церкви", що чітко вказувало на співпрацю церкви з більшовиками. Та після лютого 1945 р., коли Московським патріархом став Алексій Симанський основне завдання нового церковного уряду ще більше сконцентрувалося навколо ГКЦ.

Вчений, висвітлюючи передсоборовий процес 1946 р., вказував на певні особливості антиунійної роботи влади у Західній Україні. Так, на відміну від Галичини, на Закарпатті більшовикам не вдалося зорганізувати "ініціативну групу" для ліквідації ГКЦ через чітку антидержавну позицію, що її зайняло практично усе населення краю.

Ініціатором створення такої опозиційної сили став з вересня 1944 р. мукачівський єпископ Т. Ромжа. Лише у грудні цього ж року через делегацію православної церкви на чолі з ігуменом Ф. Сабовим розпочався наступ на ліквідацію з'єднаної Мукачівської єпархії ГКЦ. Основним координатором цієї роботи став професор П. Лінтур, а з боку православного духовенства І. Кополович, який був посередником між православним єпархіальним правлінням та Головною Народною Радою [9, с. 149–150].

Таким чином, готувався ґрунт для абсолютного підпорядкування ГКЦ Московському патріархату. Спроби вийти на діалог з представниками як місцевого, так і вищого партійного керівництва закінчувалися практично невдачами і ув'язненнями народної опозиції. У скорому часі було заарештовано і єпископа Т. Ромжу.

Однак для більш глибокого розуміння проблеми варто зазначити, що до ліквідації ГКЦ, можливо не настільки відверто, призвела й німецька окупація західноукраїнських земель. Так, аналізуючи політику Німеччини в Україні, О. Сурмач вказував на відмінності у політиці радянської влади і німецько-фашистських окупантів у відношенні до греко-католиків. Суть таких відмінностей не полягала в тому, що ця церква виступала як прибічник і пошановувач політики рейху в Україні, як і до сьогодні вважає частина суспільства. Навпаки, такою була політика Німеччини на окупованих територіях: "Політика німецько-фашистських окупантів стосовно греко-католицької церкви ґрунтувалася на цілому ряді суперечливих дозволів та обмежень. Нацисти намагалися показати себе у ролі захисника церкви, розгорнули в пресі активну кампанію за віру. Але, по суті, фашизм підірвав єдність суспільства і його християнські засади" [13, с. 15].

Про сказане йшлося, зокрема на соборі Російської православної церкви (РПЦ). Так, у масштабній праці "Русское православие" йдеться про події 8 вересня 1943 р. у Москві, а саме про собор єпископів РПЦ, на якому заслуховувалася доповідь митрополита Сергія про патріотичну роботу церкви в роки Великої Вітчизняної війни. Саме на ньому було піддано гострій критиці ворогів народу, які співпрацювали з німецько-фашистськими окупантами, а особливо не останнє місце посідала критика греко-католицької церкви. Хоч і цей собор не прийняв якихось чітких норм і рішень у відношенні до інших конфесій та церков, однак став вагомим чинником організації наступу на ГКЦ. Йдеться про смерть двох осіб, від яких багато залежало. З одного боку, згадувалося що, 1 листопада 1944 р. помер митрополит А. Шептицький, після чого церква до певної міри осиротіла, тобто позбулися особи, до якої з обережністю відносилося радянське керівництво. З іншого боку, це ротації керівництва РПЦ, що відбулися у тому ж році, після смерті митрополита Сергія і приходом на його місце у 1945 р. Алексія Симанського. Тому останній, враховуючи ситуацію, у якій опинилася греко-католицька церква скликав 31 січня 1945 р. собор, на якому остаточно виробив технологію ліквідації унії в Західній Україні. Тобто, березень 1946 р. став завершальним у діяльності ГКЦ: "... Собор 1945 р. стимулював процес відбудови традиційних форм релігійного життя Московської патріархії" [12, с. 649–650]. Це стосується появи нових структурних підрозділів – відділів зовнішніх церковних відносин, завдання яких полягало у проведенні акції зміцнення РПЦ в УРСР, а відтак ліквідувати одну з найчисленніших українських церков, і на той час єдину українську – ГКЦ.

Таким чином, ґрунтовний аналіз історичних праць за проблеми підготовки ліквідації Берестейської унії в Західній Україні, а з нею й ГКЦ вказував на програмну, цілеспрямовану і комплексну підготовку тоталітарної більшовицької влади щодо українського народу, а відтак релігії і церкви.

У березні 1946 р. на псевдособрі у Львові було досягнуто мети, шлях до якої був тривалим. Саме після нього, РПЦ повноцінно перетвориться на сателіта влади та її інструмент у формуванні нового церковного життя.

Список використаних джерел

1. Блажейовський Д. Берестейська унія та українська доля і недоля. У 2-х т. / Дмитро Блажейовський. – Львів: Каменяр, 1995. – 1335 с.
2. Великий А. Українське християнство: причинки до історії української церковної думки / Атанасій Великий. – Рим: Вид-во ОО. Василян, 1969. – 221 с.
3. Велика історія України / Упоряд. І. Крип'якевич, Д. Дорошенко, Я. Пастернак. – Львів-Вінніпег: б.м., 1948. – 967 с.
4. Дорошенко Д. Православна Церква в минулому й сучасному житті українського народу / Д. Дорошенко. – Берлін: б.м., 1940. – 69 с.
5. Коструба Т. Як Москва нищила українську церкву. 2-е вид. / Теофіл Коструба. – Торонто: Добра книжка, 1961. – 96 с.
6. Кох Ганс. Теорія III Риму в історії відновлення Московського Патріархату (1917–1952) // Ганс Кох. – Мюнхен: Церковно-Археологічна Комісія Апостольського Візитатора для Українців у Західній Європі., 1953. – 40 с.
7. Крип'якевич І., Дольницький М. Нова історія України / І. Крип'якевич, М. Дольницький. – Детройт: Вид-во "Батьківщина", 1954. – 180 с.
8. Ортинський І. Хрещення, Хрест та харизма України / Іван Ортинський. – Рим-Мюнхен-Фрайбург, б.м., 1988. – 197 с.
9. Пекар А. Нариси історії Церкви на Закарпатті. У 2-х т. / Атанасій Пекар. – Рим-Львів: Вид-во ОО. Василян "Місіонер", 1997. – Т. 1. – 232 с.
10. Пастирське послання українських владик до українського народу з нагоди чергової єпископської конференції відбуті в Римі у днях 12 – 16 жовтня 1959 р. – Вінніпег: Укр. катол. митроп. Канади, 1959. – 40 с.
11. Поїздник І. Відносини між греко-католицькими та римо-католицькими церквами на українському порубіжжі (1939–1946 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / І. Поїздник. К., 2007. – 20 с.
12. Русское православие: вехи истории / Ред. А.И. Клибанов. – М.: Политиздат, 1989. – 719 с.
13. Сурмач О.І. Греко-католицька церква в період німецької окупації в Україні (1941–1944 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук: 07.00.01 / Оксана Іванівна Сурмач. – Львів, 2001. – 20 с.
14. Терлецький О. Як будував і як руйнував український народ. 2-е вид. / О. Терлецький – Львів: Укр. вид-во, 1941 р. – 24 с.
15. Тереля Й. Гладіатори в катакомбах / Й. Тереля. – Торонто: б.м., 1988. – 61 с.
16. Хоптюк Л. Життя та діяльність митрополита Андрея

Шептицького (1865–1944) / Любомир Хоптюк // Католицький щорічник / Упоряд. Н. Климчук. – К.: Видавничий дім "KM Academia", 1998. – С. 9–130. 17. Церква і релігія в Україні: 50 літ після жовтневої революції (1917–1967): збірник доповідей наукової конференції Українського Вільного Університету в Мюнхені (5–7 липня 1968 р.) / Заг. ред. В. Янів // Наукові записки Український Вільний Університет. – Мюнхен: Український Вільний Університет, 1984. – Т. 11 – 12. – 253 с.

Тарас Пшеничний

ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКАЯ ЦЕРКОВЬ И ПОПЫТКИ ЕЕ ЛИКВИДАЦИИ В 1939–1945 ГГ.: ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ

На основаниии достижений отечественной исторической литературы в статье рассматриваются попытки ликвидации Украинской Греко-Католической Церкви в 1939–1945 гг.

Ключевые слова: историография, ликвидация, греко-католическая церковь, советская власть, репрессии.

Ключові слова: історіографія, ліквідація, греко-католицька церква, радянська влада, репресії.

Taras Pshenychnyy

GRECO-CATHOLIC CHURCH AND ATTEMPT HER LIQUIDATIONS IN 1939–1945: HISTORIOGRAPHY PROBLEM

The article describes historiography's attempt liquidations Ukrainian Greco-Catholic Church in 1939–1945.

Key words: historiography, liquidation, Greco-Catholic Church, education, Soviets power, repressions.

УДК 94 (477) "1919/1939"

Василь Футаля

ГОСПОДАРСЬКО-КООПЕРАТИВНИЙ РУХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТ.: СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті проаналізовано праці сучасних українських і польських дослідників, що розкривають соціальну роль західноукраїнської кооперації міжвоєнного двадцятиліття. Автор підсумував вивчення теми та накреслив шляхи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: історіографія, історико-економічні студії, українська кооперація, громадсько-господарське життя, Західна Україна.

Актуальність задекларованої теми зумовлена, по-перше, інтересом вітчизняних, а також і польських дослідників до суспільно-політичних процесів в Західній Україні у міжвоєнний період ХХ ст., у тому числі й до громадсько-господарського життя, свідченням чого є значна кількість наукових праць – статей, монографій, дисертацій і, по-друге, необхідністю аналітичного огляду фахової літератури, що, власне, впливає з ідентифікаційної та експертної функцій історіографії.

Тому метою статті є проаналізувати історіографічні джерела, присвячені господарсько-кооперативному рухові Західної України у 1920–1930-х рр., виявити основні тенденції розвитку теми в сучасних умовах, визначити малодосліджені і не вивчені аспекти.

Об'єкт дослідження – господарсько-економічні процеси, що відбувалися в Західній Україні міжвоєнного періоду.

Предмет дослідження – господарсько-кооперативний Західної України міжвоєнного періоду в контексті сучасних досліджень та інтерпретацій.

В Україні історія західноукраїнського кооперативного руху почала інтенсивно вивчатися на зламі ХХ–ХХІ ст. Лідерство у цьому напрямку наукових студій належить ученим Львівської комерційної академії. Уже 1995 р. С.Бабенко, Я.Гончарук, С.Гелей та інші опублікували підручник з історії кооперативного руху, один із параграфів якого висвітлює розвиток національної кооперації на західних землях України у міжвоєнний період [6]. В основу видання покладені концептуальні засади монографії діаспорного вченого І.Витановича "Історія українського кооперативного руху" (Нью-Йорк, 1964 р.). Невдовзі цей же колектив авторів підготував і видав двотомну працю [12], у якій міститься близько 40 коротких розповідей про життєвий шлях і творчу діяльність відомих громадсько-політичних діячів – учених, правників, священників, які були подвижниками